

УДК 140.8
МРНТИ 02.31.21

DOI: <https://doi.org/10.37788/2023-4/41-48>

В.И. Цой^{1*}, Б.Д. Каирбекова¹, А.К. Кундузкаирова¹

¹Инновациялық Еуразия университеті, Қазақстан
(e-mail: ipkm@mail.ru)

Инновациялық әдістер әр түрлі гуманиарлық парадигманы қайта форматтау

Аңдатпа

Негізгі мәселе: Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына арнаған соңғы Жолдауында: біздің экономикамыздың жүйелі проблемалары жақсы белгілі. Бұл шикізатқа тәуелділік, еңбек өнімділігінің төмендігі, инновациялар деңгейінің жеткіліксіздігі, кірістердің біркелкі бөлінбеуі. Әрине, мұның бәрі – күрделі мәселелер, бірақ оларды шешудің нақты жолдары бар. Олар – макроэкономикалық тұрақтылық, экономиканы әртараптандыру, цифрландыру, шағын және орта бизнесті, адами капиталды дамыту, заң үстемдігін қамтамасыз ету. Дегенмен, бұл мәселелерде әлі де айтарлықтай ілгерілеушілік жоқ. Жаңа тәсілдер қажет екені анық. Нарықтық белгісіздік, коронавирустық пандемия жағдайында Қазақстанда ресми тұжырымдалған ұлттық идеяның, ұлттық мүдделер мен идеологияның жоқтығы, жүйелі ойлаудың логикалық негізделген және келісілген координаттарының жоқтығы проблемасы, гуманитарлық ойлаудың бір мәнді парадигмасы (аналитикалық, педагогикалық, басқарушылық, экономикалық және т.б.) тұлғалық, азаматтық және кәсіби өзін-өзі анықтаудың ең маңызды шарттары ретінде барған сайын айқын жүзеге асуда.

Мақсаты: әрекетте пайдаланылатын әртүрлі гуманитарлық парадигманы қайта форматтаудың жалпы логикалық координаттары мен әдістерін негіздеу.

Әдістері: генетикалық мазмұнды логиканың онтологиялық қағидаты, объектілердің нақты бейнелерін олардың абстрактілік мәніне сүйене отырып түрлендіру әдісі, абстрактыдан нақты тілге көтерілу әдісі, ойдың схемалық бейнелерінің ойлау тілі және қызметтің әдіснамалық теориясының тілі.

Нәтижелер және олардың маңыздылығы: әмбебап қозғалыстың логикалық негізделген әмбебап дерексіз-бетонды координаталары берілген. Өмірге және қызмет әлеміне қатысты оларды координаттар арқылы анықтауға болады: «өмір сүру деңгейі – қызмет тиімділігі», немесе «әрекет тиімділігі – уақыт», немесе «нәтиже – шығындар», немесе «сапа – сан», т.б. Ойлаудағы анықтық қозғалыс векторларының нақтыдан абстрактілігіге түсу, абстрактіліден нақтыға көтерілу логикасында, сонымен қатар олардың үйлесуі арқылы беріледі. Мысал ретінде көрсетілген әдістер мен жұптық диалектикалық категорияларды пайдалана отырып, оқу (кәсібиге дейінгі) іс-әрекет пен кәсіптік іс-әрекеттің сапалық айырмашылығының схемасы келтірілген. Оқу іс-әрекетін кәсіптікке айналдыру үшін рубикон ретінде қарастырылатын жүйелік объектінің функционалдық моделінің диаграммасы мен сипаттамасы ұсынылған.

Әрекетте қолданылатын гуманитарлық пәндердің белгісіз, түсініксіз парадигмаларын функционалдық-логикалық, көрінетін, конструктивті және бір мағыналы пәндерге қайта форматтау үшін абстрактілі-нақты координаттарды, келтірілген әдістерді, схемалық бейнелердің тілін және қызметтің әдіснамалық теориясының парадигмасын пайдалану ұсынылады. Мысал ретінде қызметті дамытудың үлгілік бірлігі ұғымы келтіріледі.

Көрнекі бір мәнді парадигма – жоғары белгісіздік жағдайларында адамның тұлғалық, азаматтық және кәсіби өзін-өзі айқындауының қажетті, бірақ жеткілікті емес алғышарты. Субъектілердің өзін-өзі анықтауға, өзін-өзі ұйымдастыруға, өзін-өзі нормалауға және басқаларға тиісті рефлексивтік-ойлау қабілеттерін сатып алуы жеткілікті алғышарт болып табылады.

Түйінді сөздер: әдістер, ойлау, координаттар, парадигма, функционалдық критерийлер, әрекет.

Кіріспе

Әлемдегі қазіргі жағдай барлық салаларда белгісіздіктің жоғары деңгейімен сипатталады. Әлеуметтік сала ең аз айқындылыққа ие, оның тиімділігі білім беру, басқару және

экономика салаларындағы өзгерістерге байланысты. Біртұтас дүниетанымды, тұлғалық, азаматтық және кәсіби өзін-өзі қалыптастыру үшін негізгі жауапкершілік білім берудің барлық сатыларындағы педагог қызметкерлеріне жүктелетіні анық.

Басқа жағынан, педагогикалық өзін-өзі айқындау және тиісті педагогикалық технологияларды әзірлеу үшін әртүрлі әлеуметтік, экономикалық, табиғи және өзге де құбылыстар арасындағы себеп-салдарлық байланыстардың дәлелдемелерімен, түбегейлі мәселелер қоюмен және оларды шешу жолдарын негіздеумен болып жатқан жағдайлардың жүйелі кескіні талап етіледі. Тиісінше, педагогикалық қызметті кездейсоқ емес талдамалық қамтамасыз ету қажеттілігі байқалады. Өз кезегінде, талдаудың сипаты мен сапасы таңдалған ойлау координаттарымен, сондай-ақ қолданылатын құралдардың логикалық, айқындылық және біркелкілік деңгейімен, яғни ойлау парадигмасымен анықталады [1].

Аналитикалық, басқарушылық және экономикалық мәтіндерді, атап айтқанда, нормативтік құқықтық актілерді талдау көрсеткендей, ойлау координаттары туралы мәселе іс жүзінде қойылмайды, көптеген терминдер мен сөз тіркестері белгісіздіктің жоғары деңгейімен ерекшеленеді.

Іс жүзінде көптеген қоғам қайраткерлері, философтар, педагогтар, тарихшылар, саясаттанушылар, әлеуметтанушылар, заңгерлер, экономистер, мемлекеттік қызметшілер екіұшты сөздермен, мәтіндермен жұмыс істеп қана қоймай, олардың көпшілігі талдау мен жарияланған тұжырымдардың сапасына кері әсерін тигізетінін түсінбейді.

Қолданылатын субъективті-мағыналық парадигмалардың әсерін жете бағаламау салдарынан аналитикада, педагогикада, басқаруда, экономикада функционалдық-логикалық тәсілдің формалды, жүйелік тәсілге қатысты құрылымдық тәсілінің айқын басымдығы байқалады [2].

Материалдар мен әдістер

Бастапқы материалдың үлгісі ретінде зерттеуде 2021 жылғы 26 ақпанда қабылданған Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасы қарастырылды. Онда «бюджеттік қаражатты жұмсаудың тиімсіздігі, басқарудың барлық деңгейлеріндегі функциялардың қайталануы, азаматтық қоғамның мемлекеттік басқаруға белсенді қатысуына негізделген шешімдер қабылдау модельдерін қалыптастыру қажеттігі» танылады. Проблемалық аймақтар келтірілді:

- азаматтар мен мемлекет арасында тиісті қарым-қатынастың болмауы;
- мемлекеттік аппараттың функциялары халық пен бизнестің қажеттіліктеріне бағдарланбаған (мемлекеттік функцияларды әкімшілік түсіну пайдаланылады);
- ұғымдар алмастырылады: мемлекеттік органдар адамның қажеттіліктерін іске асыруға бағытталған мемлекеттік функцияларды емес, мемлекеттік органдардың қызметін "қолдауға" бағытталған әкімшілік функцияларды жүзеге асырады)" және басқалар.

Мемлекеттік басқаруды дамытудың бес қағидаты келтірілген: «халық үніне құлақ асатын мемлекет», «тиімді мемлекет», «есеп беретін мемлекет», «кәсіби мемлекет» және «прагматикалық мемлекет». Алайда, осы қағидаттарды іске асырудың нақты модельдері мен тетіктері, мемлекеттік органдар лауазымды адамдарының тиісті жауапкершілігі ұсынылмаған. Көріп отырғанымыздай, Тұжырымдаманың нормативтік мәтіні декларативті сипатқа ие, практиканың нақты сұрақтарына жауаптар жоқ – осы қағидаттарды қалай іске асыруға болады, мемлекеттік органдардың лауазымды тұлғаларының қызметі мен өзара қарым-қатынасы қандай болуы тиіс?

Аналитикалық және басқарушылық тәжірибенің басқа типтік үлгісі сандық-цифрлық тәсілді пайдаланудан тұрады. Мысалы, ҚР Ұлттық банкінің деректеріне сәйкес, "Қазақстанда азық-түлік инфляциясы 2011 жылдың 9 айында 11,5 % -ға дейін жеделдеді.

Инфляцияға қарсы басты фактор азық-түлік бағасының өсуі болды, ол жалпы инфляцияға үлестің жартысынан астамын қосады. Инфляцияны жеделдетудің тұрақты факторы ет бағасының 10,3 %, өсімдік майы бағасының 63,1 % және қант бағасының 32,1 % өсуі болып қала береді. Қазақстанда азық-түлікке жатпайтын инфляция бірінші кезекте ЖЖМ бағасының 13,5 % -ға өсуі нәтижесінде 7,5 % -ға дейін жеделдеді және ұзақ уақыт пайдаланылатын тауарлар: киім – 6,3 %, аяқ киім – 6,7 %, жиһаз – 7,5 %, тұрмыстық аспаптар – 8,3 %, автомобильдер – 10,6 % ". Көріп отырғанымыздай, талдаудың бұл үлгісінде бағаның өсуінің терең, сапалы себептері туралы жауап жоқ, сондықтан оларды жою шаралары да белгісіз күйінде қалып отыр.

Зерттеуде генетикалық мазмұнды логиканың онтологиялық қағидаты, объектілердің нақты бейнелерін олардың абстрактілік мәніне (КАК) сүйене отырып түрлендіру әдісі, абстрактіден нақты мәнге (ЖАК) көтерілу әдісі, ойдың схемалық бейнелерінің пайымдаушылық тілі (БМТ) және қызметтің әдіснамалық теориясының тілі пайдаланылды.

Нәтижелер

Әлеуметтік әлемді құрудың негізгі проблемалары субъектілердің ойлауымен байланысты-іс-әрекеттің бейнелері мен функционалды схемаларын кездейсоқ құру процесі. Осыған байланысты координаттар мен ойлау әдістерін таңдау түйінді мәнге ие. Координаттар субъектінің және зерттелетін объектінің ойлау кеңістігіндегі орналасқан жерін түсінуге негізделеді. Шешілетін мәселелерге байланысты астрономиялық, географиялық, уақытша, цифрлық, геометриялық, физикалық, химиялық, тарихи және басқа да координаттар таңдалады. Координаттардың барлық түрлеріне ортақ әмбебап координаттар болып табылады, ол үшін ғаламның шартты функционалды-жүйелік қаңқасы түсіндіріледі [3]. Барлық микро- және макромир нысандары өзгермелі. Гераклит, Платон, Аристотель және басқа да философтардың пікірінше, «бәрі ағып барады, бәрі өзгереді» [4, 5, 6]. Қозғалыс «абстрактілі – нақты» координаттарында жүреді. Абстрактілі және нақты – бұл қозғалыстың таңбалары. Бұл контурлардың атаулары, шартты бақылаушыдан әр түрлі қашықтықта орналасқан бір объектінің бейнесі. Нақты немесе шартты түрде жойылған, нүктелі (абстрактілі) заттың бейнесі жақындаған кезде нақтыланады (айқындалады). Керісінше, кез келген объектінің нақты бейнесі оны бақылаушыдан жойылу кезінде абстракцияланады. Заттың өзі өзгеріссіз қалады.

Дилетант ойлауда, негізінен, тікелей ойластырылған нысандардың нақты бейнелерімен әрекет етеді, әлем туралы жалпыланған, абстрактілі идеяларды қамтитын теориялардан интуитивті түрде бас тартады. Сонда ол дүниенің барлық нысандарының абстрактілі-нақты өзгерістерінің логикасын түсіне бастайды.

Қарапайым нұсқада бұл өзгерістерді түсіну белгілі жұп санаттар арасында логикалық байланыстар орнату кезінде пайда болады. Жұптағы санаттардың біреуінің абстрактілі, ал басқасының нақты мәртебесі бар екені түсінікті болғанда, нақты бейнелер абстрактілі бейнелерден шығарылғандай, бөліктер де тұтастықтан, сыртқы ішкі бейнелерден шығарылатыны, салдары, теориядан практика, құралдардан мақсат, жүйеден құрылым және т.б. Мұндай жағдайда диалектиканың мәнін, диалектикалық қарама-қайшылықтарды және оларды шешу әдістерін түсіну болып келеді.

Осылайша, абстрактілі (А) және нақты (Н) – бұл жалпыға бірдей қозғалыстың онтологиялық, әмбебап координаталары деп дәлелденеді. Өмірге және қызмет әлеміне қатысты оларды координаттар арқылы анықтауға болады: «өмір сүру деңгейі – әрекет тиімділігі», немесе «әрекет тиімділігі – уақыт», немесе «нәтижелер – шығындар», немесе «сапа – сан» және т.б. Әртүрлі, бірақ өзара байланысты координаттарды пайдалану адамның ойлауы мен іс-әрекетінің тұтас және жүйелі сипатын қалыптастыру мүмкіндігін алдын ала айқындайды.

Қозғалыс векторларын нақты қисыннан абстрактыға (НҚА), абстрактыдан нақты қисынға (АНҚ) көтерілу логикасында, сондай-ақ олардың комбинациясында – ЖАК логикасында пайдалану ойлауға бұдан да үлкен айқындылық береді. Олар неғұрлым нақты координаттар ретінде де, сондай-ақ әдістер, ұйымдасқан ойлау құралдары ретінде де пайдаланылуы мүмкін.

Мысал ретінде оқу (кәсібиге дейінгі) іс-әрекет пен кәсіптік іс-әрекеттің сапалық айырмашылығының диаграммасы «елдің тиімділігі = f (уақыт)» координаталарында ЖАК әдісін (НҚА және ЖАК векторлары), сондай-ақ әртүрлі жұп категориялар.

Әлемнің біртұтас көрінісі жоқ оқушы бала жұп санаттар арасындағы диалектикалық байланыстарды да түсінбейді. Шынайылықты сезіммен қабылдай отырып, ол ойлауда негізінен нақты объектілердің нақты бейнелерімен әрекет етеді. Әрине, ол үшін құбылыстың мәні оның мәнінен жоғары, бір бөлігінің құны бүтіннің құнынан жоғары, санның құны сапаның құндылығынан жоғары, тәжірибенің құндылығы жоғары. теорияның құндылығынан жоғары, мақсаттың мәні оған жетудің құралдары мен әдістерінің құнынан жоғары және т.б. Осыған байланысты білім берудің мәні оқушыны практикаға біртіндеп батыру арқылы құндылықтарды қайта бағалаудан тұрады, мұнда ол қиындықтарға тап болған кезде оның себептерін анықтау, тиісті теорияны меңгеру қажеттігін түсінеді. Кәсіби маман үшін керісінше – бүтіннің құны бөліктің мәнінен жоғары, жүйенің мәні құрылымның мәнінен жоғары және т.б. Рубикон, оқу іс-әрекетін кәсіптікке айналдырудағы бетбұрыс, концепцияда ЖАК логикасында алынған жүйелік объектінің функционалды моделі болып табылады [7]. Модель объектінің қызметін ашудың

және жүзеге асырудың келесі логикалық циклін көрсетеді: функционалдық форма (бейне, диаграмма, сызба), функционалдық морфология (интеллектуалдық, қаржылық, технологиялық, еңбек ресурстары) және функционалдық ұйымдастыру, тұтастық. Тиісінше, жұптық категориялардың диадасы: абстрактілі – нақты және форма – морфология – психикалық әрекеттің қарапайым құралдарының бірі.

НҚА, ЖАҚ координаттарында ойлау және жұп санаттарды пайдалану қызмет субъектілерінің кәсіби деңгейін экспресс-диагностикалауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Осылайша, Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқаруды дамыту тұжырымдамасының декларативтік сипаты бар келтірілген мәтінінің фрагментін талдау авторлар үшін дамудың абстрактілік қағидаттары («естігін, тиімді, есеп беретін, кәсіби және прагматикалық мемлекет») декларациясының құндылығы оларды іске асырудың нақты сындарлы тетіктерін ұсыну құндылығынан жоғары екенін көрсетеді.

Аналитикалық және басқару тәжірибесінде бағаның көтерілуін түсіндіруде үстірт, сандық-сандық тәсілді қолдану фрагментінің талдауы авторлар үшін бағаның өсуінің негізгі, сапалық себептерін анықтау әдістерінің құндылығы аз екенін немесе мүлдем еленбейтінін көрсетеді.

Жұптық диалектикалық санат бірліктері арасындағы құндылық қатынастарының күрделілігі олардың өз еркімен қолданылуын негіздейді, субъектілердің құрылуының аяқталмағандығын және соның салдарынан НҚА логикасындағы қиратушы кәсіби қызметтің мүмкіндігін білдіреді.

Адамның өзін-өзі анықтауының адекваттылығы әмбебап абстрактілі-конкреттік координаттарды, құндылыққа байланысты жұптық диалектикалық категорияларды қолдануға ғана емес, ойлаудың сәйкес концептуалды-категориялық аппаратына да байланысты. Схематикалық бейнелер тілінде (СБТ) ресімделуіне байланысты конструктивті көрініске ие әрекеттің әдіснамалық теориясының парадигмасы ойлауға кездейсоқтық пен ұйымдасқандықтың ең жоғары дәрежесін береді. Оның келесі мүмкіндіктері бар:

– теорияның бастапқы жүйе құраушы ұғымы басқа да барлық жасалып жатқан ұғымдар, санаттар, тұжырымдамалар, стратегиялар, жобалар мен қызмет нормалары үшін адамгершілік негіз қалайтын адамның жеке тіршілік ету циклі болып табылады;

– барлық ұғымдар функционалдық тұтастық, жүйелілік, сындарлылық және бірмәнділік өлшемдеріне жауап береді;

– барлық ұғымдар ЖАК-тың қисынында шығарылатын және оларды қолдану алгоритмдері бар көрінетін функционалдық-логикалық схемалармен ұсынылады;

– қызмет теориясының парадигмасын пайдалана отырып, кез келген ауқымдағы – кәсіпорындар, салалар, аймақтар, елдер және т.б. – әлеуметтік қорғау қызметінің қажетті тұжырымдамалық логикалық модельдерін, стратегиялары мен нормаларын құруға болады. [8].

Іс-әрекеттің әдіснамалық теориясының осы қасиеттеріне, ұғымдарына, санаттарына байланысты субъектіге бақыланатын құбылыстардың мәнін көруге мүмкіндік беретін өзіндік пайымдаушылық «функционалдық көзілдірік» болып табылады. Тек осы жағдайда ғана ол шын мәнінде не болып жатқанын, не істеу керектігін түсінетін болады.

Тиісінше қызметте пайдаланылатын әртүрлі гуманитарлық парадигма абстрактілі-нақты координаттарды, ЖАК, ҚАК әдістерін, схемалық бейнелердің тілін және қызмет теориясының парадигмасын пайдалана отырып, сындарлы түрге қайта форматталуы мүмкін.

Мысал ретінде ЖАК әдісі мен СБТ тілі арқылы құрастырылған белсенділікті дамытудың типтік бірлігінің тұжырымдамасы келтірілген.

Адамның өзін-өзі анықтау механизмі іс-әрекет тәжірибесін белсенділік теориясының критерийлерімен жүйелі түрде үйлестіруді қамтиды. Әрекетті дамытудың типтік бірлігі субъектінің үш функционалдық байланысты кеңістіктегі қиындықтарды дәйекті жеңу траекториясын көрсетеді: 1 – іс-әрекетті жүзеге асыру тәжірибесінің кеңістігі, 2 – рефлексия кеңістігі (ақыл-ой әрекетінің тәжірибесі), 3 – әрекет теориясы кеңістігі. Бұл кеңістіктерге субъектінің қызмет нормаларын іске асырудағы, қызмет нормаларын құрудағы және ойлау нормаларын құрудағы тиісті іс-әрекеттері мен қиындықтарға тән.

Белсенділік теориясы кеңістігінде парадигмалардың төрт түрі ұсынылған: субъективті-семантикалық, жаратылыстану (инженерлік және техникалық), гуманитарлық (әлеуметтік-техникалық) және белсенділікке негізделген. Осы парадигмаларды пайдалана отырып, әртүрлі ақпарат жүйеленіп, нақты ғылыми және оқу пәндеріне біріктіріледі. Парадигмалар адамның өзін-өзі анықтауында шешуші рөл атқарады.

Адам жеке өмірде пайда болатын қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін объектілерді жасау үшін әрекет әлеміне бет бұрады. Қажеттіліктің қажетті заттарын жасаудың әдісі, нормасы (Н1) болса және соған сәйкес қабілеттер болса, ол жүзеге асыру әрекетінің практикалық кеңістігіне енеді және субъектіге айналады.

Қызметтің жұмыс істеуі нормаларды қиындықсыз жүзеге асыруды көздейді. Қиындықтарды жеңу – жаңа білімді қалыптастырудың және сәйкес қабілеттерді ашудың логикалық алғышарты. Қиындыққа тап болған субъект психикалық әрекет кеңістігіне ауысады және қайта қалыпқа келтіруге тырысады – басқа схема, норма (Н2) құру. Дегенмен, ол ойлауда қиындықтарға да тап болуы мүмкін, мысалы, ойлау ережелерін білмеу – талдау, мәселені құрастыру, жобалау және т.б. Бұл оны теориялық көздерге жүгінуге, белсенділік теориясы кеңістігіне, сәйкес парадигмаларға көшуге мәжбүр етеді. Қажетті теориялық нұсқауларды алған субъект рефлексия кеңістігіне оралады, өзгереді, өз әрекетінің әдісін реттейді, жүзеге асыру тәжірибесінде қиындықты жеңуге және қажетті нәтижеге жетуге тырысады.

Көріп отырғанымыздай, белсенділіктің даму циклі субъектінің өз іс-әрекетін рефлексия және түзету арқылы қиындықтарды жеңуді, сәйкесінше өзін-өзі өзгертуді, яғни қажетті интеллектуалдық және кәсіби қабілеттерді ашу және жүзеге асыру. Суретке сәйкес, субъектінің өнімділігі тек ойлау сапасымен ғана емес, сонымен қатар қолданылатын парадигманың сапасымен – оның логикалық деңгейімен, конструктивтілігімен және анық еместігімен анықталатыны анық. Ең аз сенімді – субъективті семантикалық парадигма, оны субъектінің өзі сырттан келетін гетерогенді ақпараттың әсерінен ерікті түрде қалыптастырады. Жаратылыстану пәндерінің парадигмасы (математика, физика, информатика, химия және т.б.) формализацияның ең үлкен дәрежесімен және сәйкес бір мағыналылығымен ерекшеленеді.

Осыған байланысты инженерлердің, конструкторлардың, техниктердің және басқалардың енгізу тәжірибесі жоғары тиімділікті көрсетеді. Гуманитарлық ғылымдар парадигмасы жеткіліксіз сенімділік пен декларативтілікпен сипатталады. Көптеген аналитикалық, экономикалық және басқарушылық терминдер, әдетте, оларды жүзеге асырудың конструктивті механизмдерін қамтымайды, бұл екіұшты түсіндірулер мен анықтамаларды тудырады. Осыған байланысты кәсіби практикада ЖАК-тың әдістерін, ҚАК-ны және схемалық бейнелердің тілін пайдалана отырып жасалатын конструктивтік қызметтің парадигмасын игеру және қолдану өзекті болып табылады. Оларды қолданудың арқасында гуманитарлық пәндердің барлық анық емес, екіұшты ұғымдары мен категориялары функционалдық-логикалық – конструктивті және бірімәнді түрге айналады.

Осылайша, даму ұғымы әдіснамалық құралдардың көмегімен жаңартылатын және пайдаланылатын парадигмаға байланысты адам ойлауының қиындықтарымен және өзгеруімен ұштасады. Алайда парадигманың болуы – жоғары белгісіздік жағдайларында өзін-өзі айқындау үшін қажетті, бірақ жеткілікті емес тәсілдер бар теориялық компонент. Өзін-өзі айқындауға, өзін-өзі ұйымдастыруға, өзін-өзі талдауға, өзін-өзі сынауға, өзін-өзі бағалауға, өзін-өзі сынауға, өзін-өзі қалыптастыруға, өзін-өзі қалыптастыруға, өзін-өзі өзгертуге, өзін-өзі қамтамасыз етуге, өзін-өзі басқаруға және өзара дамытуға тиісті рефлексиялық-ойлау қабілетін алу жеткілікті алғышарт болып табылады. Бұл қабілеттер зияткерлік иммунитетті қалыптастырады, адамның өмір бойы үздіксіз өзін-өзі дамыту механизмін іске қосады.

Талқылау

Зерттеудің негізгі тезистері мен қорытындылары 2021 жылғы 9-19 қараша аралығында Мәскеуде өткен II Еуразиялық талдамалық форумда «Үлкен Еуразияның тұрақты дамуы мен қауіпсіздігі талдауы. Болашақ бейнесі: қауіп-қатерлер, сын-қатерлер мен тәуекелдер».

Қорытынды

Зерттеу нәтижесінде мынадай қорытындылар жасалды:

- координаттарды, әдістер мен ойлау парадигмасын таңдау кәсіби қызметтің қалыптасуы үшін негізгі мәнге ие;
- абстрактілі және нақты ұғымдар - жалпыға ортақ қозғалыстың онтологиялық, әмбебап координаттары;
- қозғалыс векторларын НҚА, ЖАҚ логикасында, сондай-ақ олардың комбинациясында
- ҚАК логикасында пайдалану ойлауға үлкен айқындылық береді және тиісті қорытындыларға сенімділік береді;
- білім беру қызметін кәсіби қызметке айналдырудың рубиконы жүйелік объектінің ЖАК логикасында шығарылған функционалдық моделі болып табылады;

- НҚА, ЖАК координаттарында ойлау және жұп санаттарды пайдалану қызмет субъектілерінің кәсіби деңгейін экспресс-диагностикалауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді;
- жұптық диалектикалық санаттар бірліктері арасындағы құндылықтар қатынастарының көрінбеуі олардың өз еркімен қолданылуын негіздейді, субъектілердің құрылуының аяқталмағандығын және соның салдарынан қиратушы кәсіби қызметтің мүмкіндігін білдіреді;
- гуманитарлық пәндердің беймәлім, түсініксіз парадигмалары абстрактілі-нақты координаттарды, ЖАК әдістерін, сондай-ақ СБТ схемалық бейнелерінің тілдерін пайдалана отырып, функционалдық-логикалық, көрінетін, сындарлы және бір мағыналы болып қайта форматталуы, түрлендірілуі мүмкін;
- көрнекі бір мәнді парадигма – жоғары белгісіздік жағдайларында өзін-өзі айқындаудың қажетті, бірақ жеткілікті емес алғышарттары; субъектілердің өзін-өзі айқындауға, өзін-өзі ұйымдастыруға, өзін-өзі нормалауға және басқаларға тиісті рефлексивтік-ойлау қабілеттерін сатып алуы жеткілікті алғышарт болып табылады;
- бір мәнді функционалдық парадигмаларды абстрактілі-нақты координаттарда субъектілердің қызметі мен өзара іс-қимылының конструктивтік функционалдық-жүйелік модельдерін құру ретінде пайдалану ұсынылады;
- жалпы координаттық кеңістікте қирау (НҚА) және даму (ЖАК) әдістеріне сәйкес келетін модельдерді орналастыру ҚАК әдісін пайдалана отырып, олардың принципті айырмашылығын және теріс жағдайларды оң жағдайларға айналдыру логикасын көрсетуге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Цивилизационная аналитика: понятийная парадигма / Ассоциация содействия развитию аналитического потенциала личности, общества и государства «Аналитика»; под общей редакцией Ю. Н. Коптева. – Москва: Ассоциация «Аналитика», 2017. – 132 с.
- 2 Анисимов О.С. Цивилизационные катастрофы и стратегическое мышление: монография / Анисимов О.С. – М.: ИПК государственных служащих, 2006. – 465 с.
- 3 Цой В.И. Навигационные ориентиры инновационного евразийского мышления и взаимодействия / В.И. Цой, К.Т. Кусаинов, А.М. Федорук – Караганда: КарГТУ, 2020 – 192 с.
- 4 Платон. Собрание сочинений в 4-х т.: Т. 2.; под общей редакцией Л.Ф. Лосева, В.Ф. Асмуса, А.А. Тахо-Годи. – М.: Мысль, 1993. – 528 с.
- 5 Аристотель. Сочинения в 4-х т.: Т. 1.; под редакцией В.Ф. Асмуса – М.: Мысль, 1976. – 550 с.
- 6 Гегель Г.В.Ф. Наука логики. В 3-х т.: Т 3. / Г.В.Ф. Гегель. – М.: Мысль, 1970. – 371 с.
- 7 Цой В.И. Инновационные методологические ориентиры системного мышления педагога: монография / В.И. Цой – Павлодар: Инновационный Евразийский университет, 2021. – 172 с.
- 8 Цой В.И. Онтологические основания и функциональные модели общественных преобразований. – Свидетельство об авторских правах № 21744 от 16.11.2021 г.

REFERENCES

- 1 Kopteva, Yu. (Eds.). (2017). *Civilizacionnaia analitica: poniatyinaia paradigma* [Civilizational analytics: a conceptual paradigm]. – Moscow: Association «Analytics» [in Russian].
- 2 Anisimov, O.S. (2006). *Civilizacionnye katastrofy i strategicheskoe myshlenie* [Civilizational catastrophes and strategic thinking]. Moscow: IAT of Civil Servants [in Russian].
- 3 Tsoi, V.I., Kusainov, K.T., & Fedoruk, A.M. (2020). *Navigacionnye orientiry innovacionnogo evraziyskogo myshlenia i vzaimodeiystvia* [Navigational guidelines of innovative Eurasian thinking and interaction]. Karaganda: KarSTU [in Russian].
- 4 Losev, L.F., Asmus, V.F. & Taho-Godi, A.A. (1993). *Platon, Sbranie sochinenii*. [Platon. Collected works]. L.F. Losev, V.F. Asmus, A.A. Taho-Godi (Ed.). (Vols. 1-4). Moscow: Thought [in Russian].
- 5 Asmus, V.F. (Eds.). (1976). *Aristotel. Sochinenia* [Aristotle. Essays]. V.F. Asmus (Ed.). (Vols. 1-3). Moscow: Thought, 1976 [in Russian].
- 6 Gegel, G.V.F. (1970). *Nauka logiki* [The Science of Logic]. G.V.F. Gegel (Ed.). (Vols. 1-3). Moscow: Thought [in Russian].
- 7 Tsoi, V.I. (2021). *Innovacionnye metodologicheskie orientiry sistemnogo myshlenia pedagoga* [Innovative methodological guidelines of system thinking of a teacher]. Pavlodar: Innovative Eurasian University [in Russian].

8 Tsoi, V.I. (2021). Ontologicheskie osnovania i funkcionalnye modeli obhestvennyh preobrazovanii [Ontological foundations and functional models of social transformations]. – Copyright Certificate No. 21744 [in Russian].

В.И. Цой^{1*}, Б.Д. Каирбекова¹, А.К. Кундузкаирова¹

¹Инновационный Евразийский университет, Казахстан

Инновационные методы переформатирования неоднозначной гуманитарной парадигмы

Основная проблема: Так в последних Посланиях Президента Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана провозглашено: что системные проблемы нашей экономики хорошо известны. Это сырьевая зависимость, низкая производительность труда, недостаточный уровень инноваций, неравномерное распределение доходов.

Безусловно, все это – сложные проблемы, но существуют конкретные пути их решения. Это макроэкономическая стабильность, диверсификация экономики, цифровизация, развитие малого и среднего бизнеса, человеческого капитала, обеспечение верховенства закона. Однако ощутимого прогресса в этих вопросах до сих пор нет. Очевидно, нужны новые подходы.

В условиях рыночной неопределённости, пандемии коронавируса, отсутствия в Казахстане официально артикулированной национальной идеи, национальных интересов и идеологии всё отчётливей осознаётся проблема отсутствия логически-обоснованных и согласованных координат системного мышления, однозначной парадигмы гуманитарного мышления (аналитической, педагогической, управленческой, экономической и проч.) как важнейших условий личностного, гражданского и профессионального самоопределения.

Цель: обоснование общих логических координат и методов переформатирования неоднозначной гуманитарной парадигмы, используемой в деятельности.

Методы: онтологический принцип генетически содержательной логики, метод преобразования конкретных образов объектов с опорой на их абстрактную сущность, метод восхождения от абстрактного к конкретному, умозрительный язык схематических изображений мысли и язык методологической теории деятельности.

Результаты, их значимость: приведены логически обоснованные универсальные абстрактно-конкретные координаты всеобщего движения. Применительно к жизни и миру деятельности они могут конкретизироваться координатами: «уровень жизни – эффективность деятельности», или «эффективность деятельности – время», или «результаты – затраты», или «качество – количество» и т.п. Определённость мышлению придаёт использование векторов движения в логике нисхождения от конкретного к абстрактному, восхождения от абстрактного к конкретному, а также в их комбинации. В качестве примера приведена схема качественного отличия образовательной (допрофессиональной) деятельности от профессиональной с использованием указанных методов и парных диалектических категорий. Приведены схема и описание функциональной модели системного объекта, рассматриваемой в качестве рубликона трансформации образовательной деятельности в профессиональную.

Для переформатирования используемых в деятельности неопределённых, неоднозначных парадигм гуманитарных дисциплин в функционально-логические, зримые, конструктивные и однозначные рекомендуется использовать абстрактно-конкретные координаты, приведенные методы, язык схематических изображений и парадигму методологической теории деятельности. В качестве примера приводится понятие типовой единицы развития деятельности.

Зримая однозначная парадигма – необходимая, но не достаточная предпосылка адекватного личностного, гражданского и профессионального самоопределения человека в ситуациях высокой неопределённости. Достаточной предпосылкой является приобретение субъектами соответствующих рефлексивно-мыслительных способностей к самоопределению, самоорганизации, самонормированию и прочее.

Ключевые слова: методы, мышление, координаты, парадигма, функциональные критерии, деятельность.

V.I. Tsoi^{1*}, B.D. Kairbekova¹, A.K. Kunduzkairova¹

¹Innovative University of Eurasia, Kazakhstan

Universal coordinates and methods of reformatting an ambiguous humanitarian paradigm

The main problem: In the conditions of market uncertainty, the coronavirus pandemic, the absence of an officially articulated national idea, national interests and ideology in Kazakhstan, the problem of the lack of logically justified and coordinated coordinates of systemic thinking, an unambiguous paradigm of humanitarian thinking (analytical, pedagogical, managerial, economic, etc.) is becoming more and more clearly realized. as the most important conditions for personal, civil and professional self-determination.

Purpose: to substantiate the general logical coordinates and methods of reformatting the ambiguous humanitarian paradigm used in the activity.

Methods: the ontological principle of genetically meaningful logic, the method of transformation of concrete images of objects based on their abstract essence, the method of ascent from the abstract to the concrete, the speculative language of schematic images of thought and the language of methodological theory of activity.

The results and their significance: logically justified universal abstract-concrete coordinates of universal motion are given. In relation to life and the world of activity, they can be concretized by coordinates: "standard of living – efficiency of activity", or "efficiency of activity – time", or "results – costs", or "quality – quantity", etc. The use of motion vectors in the logic of descent from the concrete to the abstract (NCA), ascent from the abstract to the concrete (AAC), as well as in their combination – logic CAC gives certainty to thinking. As an example, the scheme of the qualitative difference between educational (pre-professional) activities from professional ones using these methods and paired dialectical categories is given. The scheme and description of the functional model of the system object, considered as a rubicon of the transformation of educational activity into professional activity, are given.

To reformat the indefinite, ambiguous paradigms of the humanities used in the activity into functional-logical, visible, constructive and unambiguous, it is recommended to use abstract-concrete coordinates, the methods given, the language of schematic images and the paradigm of the methodological theory of activity. As an example, the concept of a typical unit of activity development is given.

A visible unambiguous paradigm is a necessary, but not sufficient prerequisite for adequate personal, civil and professional self-determination of a person in situations of high uncertainty. A sufficient prerequisite is the acquisition by subjects of appropriate reflexive-thinking abilities for self-determination, self-organization, self-regulation, etc.

Keywords: methods, thinking, coordinates, paradigm, functional criteria, activity.

Қолжазбаның редакцияға келіп түскен күні: 24.12.2023 ж.